

DR. HINKO GOTTLIEB – od Đurđevca do Palestine

VLADIMIR MIHOLEK

Židov dr. Hinko Gottlieb (1886. – 1948.), pravnik, književnik, novinar i prevoditelj, rođeni je Đurđevčanin. U ovome radu govori se o njegovom spisateljskom stvaralaštvu međuratnih godina, a posebno o obiteljskoj sudbini i boravku u logorima u Kraljevici i Kamporu na Rabu, kamo je obitelj dospjela nakon bijega pred ustaškim uhićenjima u Zagrebu krajem 1941. godine. Dobar dio podataka doznajemo iz sačuvanih Gottliebovih dokumenata iz logora u Kraljevici, a o životu na tlu Palestine, neposredno pred proglašenjem nove države Izrael, kamo se preselio nakon Drugog svjetskog rata, iz pera Cvija Rotema, njegova prijeratnog prijatelja i suradnika. Premda je stvarao i u novoj domovini, pisao je teško, shrvan bolešću, godinama i žalom za izgubljenom djecom.

Ključne riječi: Hinko Gottlieb, logori Kraljevica i Kampor na Rabu, književno stvaralaštvo, Đurđevac, Zagreb, Palestina

1. Uvod

U Đurđevcu je do početka Drugoga svjetskoga rata živjelo otprilike dvadesetak židovskih obitelji. Neke su pristigle odmah nakon razvojačenja Vojne krajine i uspostave civilnih vlasti, a neke i kasnije. Manji broj obitelji zadržao se u mjestu tek kraće vrijeme. Većina ih se bavila trgovinom, a oni najimućniji poduzetništvom, osobito mlinarstvom. Među prvim pristigle su obitelji Braun, Hirschler, Lausch, Löwi i Singer, a kasnije Kohn, Angenfeld, Deutsch, Krausz, Weiss, Klinger, Groß, Bäräny, Mincer, Amslberg, Berger, Lichtenberg i drugi.¹ Podosta se zna o Braunovima, o kojima je najviše pisala Mira Kolar-Dimitrijević, napose o Emanuelu Braunu kao industrijalcu (mli-

novi, tvornica ulja).² Zdravko Šabarić je o Braunovima prošle godine objavio manju knjižicu koja donosi i neka sjećanja Borisa Brauna o vlastitoj obitelji. Popraćena je s dosad javnosti nepoznatim sačuvanim obiteljskim fotografijama.³ O đurđevačkim Židovima koji su držali mlinove na parni pogon nedavno je pisao Vla-

1 Državni arhiv u Bjelovaru (dalje DAB), Matična knjiga rođenih 1877. – 1897. godine, Židovske bogoštovne općine u Bjelovaru.

2 KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira: *Od zrna i klipa do kruha i kolača u Podravini do 1945. godine.* // Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja VIII, 15, 2009., 5–38; KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira: *Mlinarstvo koprivničke Podravine za vrijeme kapitalizma.* // Podravski zbornik 86 (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1986., 32–43; KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira: *Društveno-ekonomski odnosi u Podravini od 1939. do kraja 1941. godine.* // Podravski zbornik 81 (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1981., 32–45; KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira: *Tvornica ulja u Koprivnici i njeno radništvo.* // Podravski zbornik 84 (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1984., 50–56.

3 ŠABARIĆ, Zdravko. *Obitelj Braun. Uspon i tragedija đurđevačke obitelji Braun (uz sjećanje dr. Borisa Brauna).* Đurđevac: Centar za kulturu Đurđevac, Tiskara Horvat Bjelovar, 2013.

dimir Miholek.⁴ I drugi autori dotakli su se Židova u Đurđevcu, no tek usputno. Uglavnom, o đurđevačkim Židovima znamo malo i o njima se malo pisalo. Jedna od spomenutih obitelji bila je i obitelj Gottlieb. Đurđevčanima je danas poznato samo kućište gdje su živjeli i čime su se bavili.

Današnja javnost ima vrlo malo saznanja o Hinku Gottliebu, njegovu životu i javnom djelovanju. O njemu se pisalo sporadično, pogotovo nakon odlaska u Palestinu. Objavljuje knjige 2007. godine, odnosno njegova dnevnika i dokumenata iz talijanskih logora, dalo je nešto više svijetla o ključnim trenucima života njega i obitelji te potaklo na istraživanje njegova javnog djelovanja. Podatci o Gottliebu i obitelji prikupljeni su iz različitih izvora u kojima se on spominje tek usput. Najviše je podataka preuzeto iz Hrvatskog biografskog leksikona, Hrvatske enciklopedije i Leksikona povijesti novinarstva i publicistike. Internetski, pak, izvor donosi svjedočenje Cvija Rotema, prijatelja iz zagrebačkih dana, o njegovu životu u Palestini. Kartični katalog autorskih članaka Leksikografskog zavoda Miroslava Krležje donosi i popis njegovih novinarskih i književnih radova. Popisom nije bila namjera analizirati radove, već objelodaniti teme pisanja i naslove časopisa i novina s kojima je surađivao. Popis zasigurno nije cjelovit, ali bi mogao poslužiti kao osnova za spomenutu analizu. Dakako, ovaj bi rad mogao biti i opširniji, no bit rada je javnosti pružiti koliko-toliko osnovnih podataka o obitelji Gottlieb, odnosno dr. Hinku Gottliebu, odvjetniku, književniku, prevoditelju i novinaru. Cilj rada je prikazati okolnosti u kojima je Gottlieb stvarao kao spisatelj i novinar te kako su one djelovale na njega, i u kojoj su ga mjeri, i s kojim uspjehom poticale na pisanje.

2. Život i stvaralaštvo Hinka Gottlieba u Hrvatskoj

Židovska obitelj Gottlieb doselila se u Đurđevac 1880-ih godina iz Mađarske. Za razliku od većine Židova, Jakob Gottlieb (r.

1839. godine u Zala St. Grothu)⁵ nije došao u Hrvatsku s nekim većim kapitalom nego, kako je posprdno napisao jedan Đurđevčanin, „što ruha na njem, a što kruha u njem“.⁶ Isprva se bavio sitničarskom trgovinom, a kasnije je u svojoj kući otvorio i gostionicu, a 1905. godine već je posjedovao tvornicu cementnog crijeva u Novigradu.⁷ Postoje podatci kako se sitničarskom trgovinom bavio od 1901. do 1907. godine, a od 1913. godine vodio je trgovinu mješovitom robom.⁸ Ujedno je bio i član ravnateljstva Zadruga za uzajamnu pomoć u Đurđevcu od 1897. godine, kada je ona i osnovana.⁹ Spomenuta kuća nalazila se u današnjoj Ulici kralja Tomislava, tikuz most preko kanala Čivićevca, gdje je i danas trgovina. Gottlieb je, kao i ostali đurđevački Židovi, podupirao mađaronski režim i Narodnu stranku pa jedno vrijeme nije bio omiljen od strane pravaške oporbe, pogotovo jer je između tih dviju političkih opcija u vrijeme vladavine bana Khu-en-Hédervárya vladala velika napetost, kako na hrvatskoj razini, tako i u Đurđevcu. Tako je 1901. godine jedna konfrontacija s Gottliebom dospjela u novinske stupce, i to od strane Tome Jalžabetića, seljaka i pravaškog prvaka u Đurđevcu.¹⁰

Jakob Gottlieb je sa suprugom Ivkom, odnosno Johanom (Đurđevac, 12. 5. 1865. – Beč, 1. 1. 1929.) imao sina Heinricha (Hinka) koji se rodio 5. svibnja 1886. godine te Ernsta (rođen 1891. godine) koji je ubrzo umro (6. 2. 1895.).¹¹ Prema nekim podacima Gottlieb se ponovno

⁵ U matičnoj knjizi piše da je Jakob rođen 1839. godine. Držim da taj podatak nije točan jer bi po tome supruga bila 26 godina mlađa od njega. Prvo bi dijete imao u 47. godini života, a u 90. godini bi mu umrla supruga, a poznato je da se ponovno ženio i bio živ do pred sam Drugi svjetski rat. DAB, Matična knjiga rođenih 1877. – 1897. godine, Židovske bogoštovne općine u Bjelovaru.

⁶ Hrvatski narod XI, 6 (7. II. 1901.).

⁷ Hrvatske novine XIII, 34 (19. X. 1905.).

⁸ Državni arhiv Zagreb (dalje DAZ), Trgovačko-obrtnička komora, Registar trgovaca kraljevske kotarske oblasti u Gjurjevcu, sign. 40168; Sudbeni stol Bjelovar, Inokosne tvrtke I. knjiga, sign. 40082.

⁹ DAZ, Sudbeni stol Bjelovar, Društvene tvrtke, sign. 40101.

¹⁰ Hrvatski narod XI, 6 (7. II. 1901.), 7 (14. II. 1901.).

¹¹ DAB, Matična knjiga rođenih 1877. – 1897. godine, Židovske bogoštovne općine u Bjelovaru.

⁴ MIHOLEK, Vladimir: *Đurđevčki mlinovi na parni pogon i ostale vrste pogona s kraja 19. i prve polovice 20. stoljeća, Podravina*. // Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja XIII, 25, Koprivnica, 2014., 77–100.

oženio nekom Anom iz Đurđevca.¹² Hinko je nakon svršene škole u Đurđevcu bio poslan u Zagreb gdje je na Gornjogradskoj klasičnoj gimnaziji maturirao 1904. godine. Budući da je bio dobar učenik, otišao je u Beč na studij medicine da bi na kraju diplomirao pravo u Zagrebu 1910. godine. Još kao učenik priklonio se cionističkom pokretu te postao predsjednikom židovskoga omladinskog društva u Zagrebu. Početkom Prvog svjetskog rata (1914.) mobiliziran je i odlazi na albansko ratište. Nakon rata isprva je radio u bjelovarskome kotarskom sudu, a zatim u odvjetničkim uredima. U Bjelovaru je bio predsjednik Židovske bogoštovne općine, cionističke organizacije, a otvorio je i vlastiti odvjetnički ured (1917. – 1929.). Potom se preselio u Zagreb gdje je slovio za jednog od najboljih tadašnjih odvjetnika. Pred sudovima Kraljevine Jugoslavije često je branio optužene u političkim procesima, naročito komuniste. Posvemu sudeći, bio je komunistički simpatizer, a navodno je održavao kontakte i s Josipom Brozom Titom. Još dok je bio student prava u Zagrebu, pročitao se kao cionistički pjesnik i pisac o židovskim temama. Počeo se baviti novinarstvom kao urednik Židovske smotre, prvoga židovskog lista u Hrvatskoj (1909.), jedan je od pokretača časopisa Židov (1917.), a utemeljio je i uređivao list *Omanut* (1936. – 1941.), mjesečnik zagrebačke židovske zajednice. Za vrijeme rata (1916.) na Cetinju je, pak, bio urednik *Cetinjer Zeitung*a. Uz to što je stekao ugled poznatog zagrebačkog odvjetnika, bavio se i književnošću. Pisao je pjesme, novele, satire, humoreske, drame, igrokaze, književne i kulturološke prikaze te ih objavljivao uglavnom u periodikama židovske zajednice: Židovska smotra (1906. – 1908.), Židovski svijet (1920. – 1923.), Jugoslavenski Lloyd (1930., 1933.), Židov (1933. – 1936., 1940.), Novosti (Zagreb, 1934.), Omanut (1936. – 1941.), Jevrejski glas (1937.), Jevrejski narodni kalendar (1937.), Jevrejska tribuna (1940.) te u dječjim židovskim časopisima Gideon (1922.), Haaviv – Proljeće (1929. – 1930.) i Hanoar (1930. – 1931.). Osječki HNK 1937. godine izveo je njegovu komediju *Eksperimenti prof. Evans*a. Objavio je zbirku poezije *Ijar, jevrejski maj i druge pje-*

sme (1935.). Na hrvatski je prevodio židovska djela s njemačkog, jidiša i hebrejskog, a njegova knjiga prijevoda Heineove lirike (*Izabrane pjesme*, Zagreb, 1936.) ocijenjena je tada kao jedna od najuspješnijih u nas.¹³ U Zagrebu je dovršio prvi dio romanske trilogije iz zagrebačkog židovskog života, *Tri kćeri Geierove*, ali je rukopis propao nakon njegova odlaska iz Zagreba.¹⁴ Osim toga, surađivao je na prvoj *Hrvatskoj enciklopediji*, urednika Mate Ujevića.¹⁵ Bio je član društva *Podravac – Bilogorac*, društva zagrebačkih Podravaca. Godine 1934. stanovao je u Zagrebu u Tomašićevoj ulici 10/II gdje se nalazio i njegov odvjetnički ured.¹⁶ Sa suprugom Rozom imao je dva sina, Vladimira (r. 1921.), tada apsolutista kemije i poznatog šahovskog majstora i Danka (Daniela; r. 1920. u Bjelovaru), po svemu sudeći, studenta slikarstva.¹⁷

Iako su zagrebački Židovi prije početka Drugog svjetskog rata vidjeli da im se zlo piše, većina to nije vjerovala sve dok nije proglašena Nezavisna država Hrvatska (NDH), a već nekoliko dana nakon dolaska Nijemaca u Zagreb Gestapo je uhitio 50-ak uglednih Židova i odveo ih u Beč i Graz na ispitivanje.¹⁸ Među njima je bio i Hinko Gottlieb. Tijekom 1941. godine Židovi su se u Zagrebu snalazili i spašavali kako su znali. Ubrzo se pročulo da Židov-

12 Kazivač ne zna njezino prezime, niti je li prije bila neudata ili udovica. Sjeća se, po pričanjima oca, da su držali trgovinu i gostionicu, dok je ona pripremala jelo za goste. Kazivač: Ivan Miholek (r. 1937. godine).

13 Hrvatski biografski leksikon. sv. V, Zagreb: Hrvatski leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002., 92–93; POŽAR, Petar: *Leksikon povijesti novinarstva i publicistike*. Split: P. Požar, 2001., 242; GOLDSTEIN, Slavko: 1941. – godina koja se vraća. Zagreb: Novi Liber, 2007., 228, 402, 403; DAB, Matična knjiga rođenih 1877. – 1897. godine Židovske bogoštovne općine u Bjelovaru.

14 ROTEM, Cvi: *Hinko Gottlieb u Erec Jisraelu (uz desetogodišnjicu smrti)*. Dostupno na: <http://marjanhajnal.wordpress.com/2013/02/28/cvi-rotem-hinko-gottlieb-u-eretz-jisraelu/> (19. 2. 2014.).

15 Hrvatska enciklopedija, sv. 1, (gl. urednik Mate Ujević), Zagreb: Naklada konzorcija hrvatske enciklopedije, 1941., XII.

16 KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira; WAGNER, Elizabeta: *Prilog povijesti zagrebačkog društva „Podravac – Bilogorac“ 1934. – 1947. godine*. // Podravski zbornik 29/2003 (ur. Dražen Ernečić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2003., 154.

17 Dostupno na: <http://dbyadvashem.org/names/namedetails.html%3FitemId%3D1094714%26language%3Den&prev=/search%3Fq3Djadovno%2Bgottlieb%2> (19. 2. 2014.).

18 GOLDSTEIN, Ivo; GOLDSTEIN, Slavko: *Holokaust u Zagrebu*. Zagreb: Židovska općina, Novi Liber, 2001., 108.

ski odsjek Ravnateljstva ustaškoga redarstva izdaje propusnice s kojima je bilo moguće otputovati s područja koje je bilo pod kontrolom ustaških vlasti. Međutim, to je bilo djelomično točno. Naime, propusnicu su mogli dobiti samo oni koji su do ljeta te godine podmirili obveze prema nametnutoj kontribuciji i podmirili porez prema židovskoj općini. Unatoč tome, do propusnica je bilo veoma teško doći, tako da je većina njih pribavljena na ilegalan ili poluilegalan način, i to podmićivanjem ili vještom krivotvorinom. To su si mogli priuštiti samo najimućniji i oni s jakim vezama. Najbliže i najsigurnije odredište gdje se moglo skloniti izvan granica NDH bila je Druga talijanska okupacijska zona (Zona B) jer formalno nije bila izvan granica NDH pa za putovanje nije trebala putovnica, već samo propusnica.¹⁹

Ideju za odlazak pomoću propusnice predložila je Hinkova supruga Roza sinu Vladimiru. Tako svjedoči Vladimir u svom dnevniku, o kojem će kasnije biti riječi. Hinko je tada još bio u Beču, a mlađi sin Danko u logoru na Danici u Koprivnici nakon što je uhićen u svibnju 1941. godine.²⁰ Majka je poslala sina Vladimira da podigne tri propusnice iako je znala da joj ona vjerojatno neće pomoći da Danko izvuče iz logora. Do takvih propusnica nije mogao doći bilo tko, već samo najugledniji, najbogatiji i najutjecajniji Židovi, a Gottliebovi su to svakako bili. Gospođa Ruža je ipak odlučila pričekati muža i mlađeg sina, a Vladimira je poslala na put. Krenuo je vlakom s glavnog kolodvora prema Sušaku u društvu rabina dr. Lazara Marguilesa²¹ i njegove obitelji, dva dana nakon atentata na ustaške sveučilištarce kod Botaničkog vrta (4. 8. 1941.). Sišli su prije Sušaka, a do Hreljina nastavili autobusom gdje su završili kod ustaša. Tu se Vladimirov dnevnik prekida pa se ne zna nji-

hova daljnja sudbina. Nakon povratka iz Austrije Hinko je sa suprugom Rozom uspio pobjeći iz Zagreba da bi se sa sinom Vladimirom naposljetku našli u Crikvenici. O svojem odlasku iz Zagreba Vladimir je zapisao: „*Pošao sam iz Zagreba kao što volim u klaonicu, neki unutar-nji osjećaj mi je govorio da se to neće dobro svršiti, a ja sam pošao iz komoditeta i beskarakternosti ... ja sam se bojao jer nisam samostalan i naučen sam da se netko brine o meni*“.²²

3. Boravak u logoru u Kraljevici

Većina izbjeglih Židova smjestila se u Crikvenici, Selcu, Senju, Novom Vinodolskom i okolici. Predstavnici njemačkih vlasti uporno su zahtijevali od talijanske strane povratak Židova u Hrvatsku. Talijanska vlast nije pristajala na izručenje, ali je zbog učestalih pritisaka, kao i određenih ratnih okolnosti, Mussolini ipak naredio da se Židovi iz talijanske zone smjeste u logore.²³ Prvih dana studenog 1942. godine na području Druge talijanske okupacijske zone formiran je logor *Kraljevica* (*Porto Re*). Taj logor Talijani su dotad koristili za oko 800 članova obitelji goranskih i primorskih partizana, kao i partizanskih suradnika s tog područja koji su tu bili zatvoreni. Židovski logoraši bili su smješteni u drvenim barakama (M1 – M8; žene i djeca) i konjušnicama (muškarci) ograđenima bodljikavom žicom. Na ulazu su bile postavljene stražarnice i stalne straže. Jedna od baraka bila je namijenjena za čitanje i pisanje, dok je drugoj bio zatvor za logoraše prijestupnike disciplinskih prekršaja. U trećoj je bila smještena kuhinja. Prema sačuvanom popisu u logoru je bilo 1.185 Židova, od čega 110 djece. Logoraši su većinom bili iz Zagreba, a manji broj iz Slavonije te Bosne i Hercegovine. Upravljanje logorom talijanska je vlast prepustila samim logorašima, odnosno središnjem povjerenstvu (Artur Lothe, Hermann Schossberger, dr. Vladimir Vranić). Hinko Gottlieb je, obzirom na svoj pravnički ugled, određen za pročelnika Logorskog suda koji je postupao prema zakonskim odredbama koje su donele talijanske vojne vlasti. Postupak s logorašima koji su se našli u disciplinskom zatvoru bio je human, bez šikaniranja i batinanja. Lo-

19 Isto, 499.

20 Brat Vladimir u dnevniku ne navodi u kojem logoru. Po svemu sudeći, interniran je u logor *Jadovno* gdje je najvjerojatnije pogubljen. LENGEL-KRIZMAN, Narcisa; SOBOLEVSKI, Mihael: *Hapšenje 165 jevrejskih omladinaca u Zagrebu u maju 1941. godine*. Dostupno na: www.jadovno.com/dokumenti/articles/hapšenje-165-zidovskih-omladinaca-u-Zagrebu-u-svibnju-1941-godine.html#.UwclWf5M7A (19. 2. 2014.).

21 Hinko Gottlieb je s Marguilesom bio u dobrim odnosima jer su istovremeno živjeli u Bjelovaru gdje je Marguiles bio rabin od 1924. do 1928. godine.

22 KUŠEC, Mladen (ur.): *Propusnica za koncentracijski logor Kraljevica*. Rijeka: Adamić, 2007., 14–49.

23 GOLDSTEIN, Ivo; GOLDSTEIN, Slavko: Nav. dj., 504.

goraši su sami uređivali svoj život u logoru, a talijanska vojska je bila nadzorna vlast. Kuhinju su također vodili logoraši, sami su kuhali i nabavljali hranu za svoj novac ili novac koji su dobivali od sunarodnjaka iz vanjskog svijeta. Unatoč tome, hrana je bila nekvalitetna i nedostatna. Prema dogovoru, za prehranu djece solidarno su odvajali određenu svotu novca. Gottlieb se strašno ljutio na pojedince koji su imali novca, a nisu htjeli izdvajati za djecu.²⁴ Logoraški život na svjetlo dana iznio je i one negativne ljudske osobine koje su bile prikrivene u normalnim životnim okolnostima. Ljudi su bili podijeljeni i međusobno se optuživali za određene negativne postupke i nedosljednosti u logoru, ali i za one prijašnje koje su skoro i zaboravili. Jednom je došlo do verbalnog sukoba nekog logoraša s dr. Armirom Sternom oko provođenja higijene, odnosno pranja i provjetravanja ležaja zbog pojave ušiju.²⁵ Do izražaja je također došla i podjela na Židove i one koji su prešli na katoličku vjeru, i to zbog bogoslužja i proslava blagdana.²⁶ Značajno je da je u logoru bio prisutan određeni kulturni, zabavni i vjerski život. Ubrzo nakon dolaska u logor, Gottlieb je uputio pisanu molbu upravi logora da im se omogući održavanje bogoslužja subotom i nedjeljom iako nisu imali rabina i katoličkog svećenika. To im je odobreno, ali je Gottlieb upravi logora uputio dopis u kojem upozorava upravu da se ne hvali i ne naglašava kako je dala Židovima pravo na bogoslužje jer ga oni jednako zaslužuju kao i katolici. Unatoč tome, nastojali su redovito održavati bogoslužja, a potrebne prigodne i nacionalne pjesme Gottlieb je dobio poštom od neimenovanog prijatelja. Čak su sakupili i nešto novca i poslali mu ga u znak zahvalnosti.²⁷ Gottliebov *Psalam*, kojeg je napisao u logoru, čitan je svake subote te je logorašima bio izvor vjere i bodrenja.²⁸

Tijekom svog boravka u logoru Gottlieb je prikupio određenu dokumentaciju koja je

ostala sačuvana, a prema kojoj se može поближе saznati njegovo djelovanje u logoru *Kraljevica*. Sačuvana mapa sastoji se od raznih dokumenata, pisama te literarnih i likovnih radova. Između ostalog, tu se nalazi i kratak dnevnik sina Vladimira koji počinje 19. listopada, a završava 19. studenog 1941. godine. U njemu piše kako to nije klasičan dnevnik, već rekapitulacija događaja koji su mu se dogodili od početka do kraja emigracije te kako neće iznijeti baš sve što se dogodilo, već samo one trenutke koji su mu ostali najsvježiji u sjećanju. Iz dnevnika smo doznali na koji je način dospio u Crikvenicu. Dnevnik obuhvaća vrlo kratak period pa je za pretpostaviti da je bio opsežniji, ali nije sačuvan u cijelosti. Mapu je činio i rječnik od stotinjak talijanskih riječi (autor nepoznat), dva Hinkova prozna teksta, rođendanska pjesma *Nocturno*, posvećena dr. Teodoru Hoffmanu (napisana 3. siječnja 1942. godine), zatim jedan od prvih popisa tek pridošlih Židova u logor (strojopis; 101 zatočenik, od toga 71 Židovi 35 rimokatolika), zakonske odredbe Disciplinskog suda (strojopis), prozni tekst o sjećanju na umrle Židove, Hinkov dopis upravi logora u kojem ih obavještava o održavanju Purimske priredbe u baraci br. 10 (prigodne pjesme i jedna jednočinka) te par dokumenata koje sam spomenuo u prethodnom dijelu teksta. Likovni radovi sadrže crteže (portrete) i akvarele uglednog akademskog slikara Ive Reina koje je nacrtao u logoru.

Odredbom zapovjednika logora (prijepis okružnice br. 143, rukopis), a po nalogu Zapovjedništva V. armijskog korpusa talijanske vojske, Gottliebu su bila zabranjena sva politička i religiozna predavanja. Zbog toga je reagirao dopisom (rukopisni predložak) kod uprave logora u kojem pojašnjava da se okružnica o zabrani predavanja ne smije odnositi na propovijedi jer one nisu predavanja. Napisao je: „Svrha je propovijedi da utješi, umiri i ohrabri vjernika budeći i učvršćujući u njem vjeru i božansku pomoć, a svrha predavanja je omogućiti slušaču da dođe do izvjesnih znanstvenih spoznaja. Predavanjem se utiče na intelektualnu, a propovijedu na emocionalnu sferu slušača“. Ujedno naglašava logorskoj upravi da njegova interpretacija ne mora biti mjerodavna, ali neka se uprava jednosmisleno i određeno izjasni.²⁹ Slijedi njegov prozni tekst na njemačkome (strojopis,

24 Isto, 506–507.

25 O spomenutom je sukobu neimenovani logoraš pismeno obavijestio Gottlieba, kao pročelnika Logorskog suda. KUŠEC, Mladen, Nav. dj., 133–138.

26 Isto, 84–97.

27 Isto, 91–97.

28 ROTEM, Cvi: Nav. dj.

29 KUŠEC, Mladen: Nav. dj., 100–102.

1942.) pod naslovom *Stara Godina u koncentracijom logoru* (prilog o židovskom pitanju) u kojem iznosi promišljanja židovskih zatočenika u logoru, njihovom shvaćanju vjere i o moralu. Osobito je dao naglasak na odnos Židova i katolika koji su zajedno živjeli na istome mjestu. U tekstu poziva sunarodnjake na dostojnu vjeru i ljubav.³⁰

Iz sljedećih nekoliko dokumenata saznajemo ponešto i o njegovome pravnom djelovanju u logoru. Piše zapovjedniku logora i žali se jer ne uvažava presude logorskog suda ukoliko nisu donesene na osnovi arbitražnog pravorijeka. Gottlieb, kao pročelnik logorskog suda, smatra da kod disciplinskog prava ne može biti arbitražnog sudovanja te da logorski sud ovim stavom zapovjednika gubi svaki „raison d’etre“. Stoga se zahvaljuje na časti i povlači se kao sudac i pročelnik suda.³¹ Iz drugog dopisa doznajemo kako je pročelničko mjesto predao Slavku Kiršneru, članu logorskog suda. Upravi logora uputio je pravno pojašnjenje civilnog sudovanja, za razliku od kazneno-disciplinskog. Između ostalog piše: „U takvom sudu niti mogu niti želim raditi, jer ne želim proigrati svoju pravničku reputaciju do koje sam došao ne samo dugim i ozbiljnim izučavanjem prava, nego i praksom od preko 30 godina. Sudovanje ovog suda po pravilniku, kakav je Centralna uprava po nalogu vojne uprave proglasila u logoru, tako nije bilo zamišljeno, nego je naprotiv sudu bila obećana puna potpora i podrška vojne uprave. Budući da nam se svapotpore i podrška uskraćuje, ne vidimo mogućnosti ozbiljnog rada za ovaj sud“.³² Drugi put je u sukob sa centralnom upravom došao zbog teksta *Sanduk iz Perzije* jer su ga optužili da u njemu ima protutalijanskih elemenata. Stoga su tražili da im dostavi rukopis koncepta spomenutog teksta. Odgovorio im je dopisom od 21. travnja 1943. godine: „Ja sam kao književnik, publicist i mnogogodišnji kulturni radnik unutar jugoslavenskog židovstva zauzimao izvjestan istaknuti položaj, koji mi je, u skromnoj nekoj mjeri ostao i u ovom logoru. Već i sam osjećaj odgovornosti što ga takav položaj sa sobom donosi morao bi mi braniti da dajem bilo gdje i bilo u kojem obliku takove izjave, koje bi zbog toga mojeg položaja mogle kompromitirati cijelu ovdašnju zajednicu u očima italijanskih vlasti. A tko me pozna, znat

će da nisam ni tako glup ni tako besavjestan, te bih, i kad bih bio protutalijanski raspoložen, takovim izjavama pogoršavao položaj Židova u ovdašnjem logoru“.³³

Ono što je posebno obilježilo njegovo djelovanje bio je pokušaj spašavanja židovske djece iz logora. Postupak je pokrenuo molbom centralnoj upravi logora 12. travnja 1943. godine. U njoj piše: „Židovska bogoštovna općina u Zagrebu sprovodi akciju da se židovska djeca od 7 do 16 godina iz Hrvatske smjeste u neutralno inozemstvo, a naročito u Tursku. Nadležne hrvatske vlasti ne prave zapreke toj akciji, pa je nedavno jedan transport židovske djece iz Zagreba preko Budimpešte već stigao na određite ... U logoru ima stotinjak djece oba spola koja spadaju u tu kategoriju. Na moj upit odgovorila mi je Židovska bogoštovna općina u Zagrebu da bi ova djeca mogla biti obuhvaćena ovom akcijom, pod uvjetom, da talijanske nadležne vlasti dadu za to pristanak ... Iako mnogo zahvalni na gostoprimstvu, koje nama i našoj djeci iskazuje talijanska vlast, mi sebi ipak ne možemo zatajiti, da u odgojnom pogledu našoj djeci u logoru prijetje nepopravljive štete, ako ovo stanje i dalje potraje. U godinama, u kojima djeca treba da prime najviše duševnog i tjelesnog obrazovanja, ona su prisiljena da se odavaju besposličanju i dangubi. Živeći na uskom prostoru u tijesnom kontaktu s odraslim zatočenicima, ona počinju poprimati sve poroke, koje takav život sa sobom donosi. Pa ako smo već imali sreću da tu djecu spasimo od fizičke propasti, mi bi željeli, da ih sačuvamo i u moralnom integritetu.“ Na kraju moli mjerodavne vlasti na pristanak. Uz ovu molbu priložio je i presliku pisma Židovske bogoštovne općine u Zagrebu od 16. ožujka koju je on primio u vezi s tim. U tom pismu Miroslav Freiburger, rabin Židovske općine u Zagrebu, traži od Gottlieba da isposluje načelno dopuštenje talijanskih vlasti te da načini točan popis djece. Ujedno ga obavještava da će mu posebno poslati nekoliko knjiga s pjesmama, školske knjige i bilježnice. Kaže da bi rado pomogli i financijski, ali nisu u mogućnosti zbog nastalih ratnih okolnosti, no ipak neka jave najmanji realni iznos koji bi im bio potreban. Gottlieb se Freiburgeru javio pismom 5. svibnja u kojem mu šalje popis djece i obavještava ga da od vojnih vlasti nije dobio još nikakvo rješenje. Također mu javlja da je osim zapovjedništvu logora, tekst

30 Isto, 122–128.

31 Isto, 131–132.

32 Isto, 140–144.

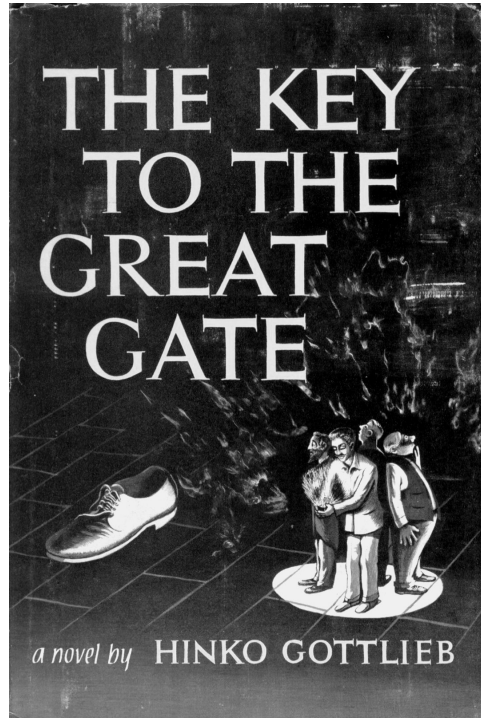
33 Isto, 163–170.

molbe, popis djece, kao i svu prepisku o tome uputio i DELASEM-u (Savezu talijanskih židovskih zajednica - Odjelu za pomoć emigrantima). U istom pismu obavijestio ga je da su dostojno proslavili Pesah i moli ga da im pošalje nekoliko talita i molitvenika, školske knjige i uvezene časopise *Omanuta* koje je vidio u prostorijama općine. U međuvremenu se akcija spašavanja djece zakomplicirala pa se Gottlieb obratio Izraelskoj kulturnoj zajednici u Budimpešti (predložak dopisa na njemačkom, rukopis) koju je obavijestio o dosadašnjem tijeku akcije. Između ostalog piše: „*Do ovog trenutka nije stigao odgovor ni od DELASEM-a ni Zajednice u Zagrebu. Međutim, neke naznake me upućuju na to da je Zajednica iz Zagreba u međuvremenu prestala postojati*“. Zato ih je molio da oni preuzmu akciju od zagrebačke Zajednice, a ako nisu ni oni mjerodavni, neka pronađu instituciju koja jest. Piše im i da se zbog djece obratio i švicarskoj vezi, Marku Rothmülleru iz Züricha, ako Turska ne dopusti ulazak djece. Dopisom zapovjednika logora od 31. svibnja 1943. godine Gottlieb je ipak dobio dozvolu zapovjednika II. armije za evakuaciju djece, a je li do nje ikada došlo nije poznato jer drugih sačuvanih dokumenata nema. Ostao je sačuvan popis djece (48 židovske i 21 rimokatoličke vjere), a načinili su ga dr. Eugen Miškolci, Rikard Herzer, Otto Glückthal i Hinko Gottlieb. Prednost za evakuaciju dobila su djeca bez roditelja i ona čijim se roditeljima zametnuo trag te kandidati koji su pohađali tečajeve poljodjelske i obrtničke struke. Rimokatoličke su sačinjavala djeca iz miješanih židovskih brakova, a koja su nosila židovsko prezime.³⁴

4. Boravak u logoru *Kampor* na Rabu

Kako je rat odmicao tako su Nijemci vršili sve veći pritisak na Talijane ne bi li im predali Židove. Ne mogavši se više odupirati, Talijani su Židove proglasili zarobljenicima kako bi onemogućili njihovu internaciju pa su ih nakanili prebaciti u *Kampor*, novi logor na otoku Rabu. Preseljenje se odvijalo od 5. do 15. srpnja 1943. godine ribarskim trabakulama.³⁵ Tijekom prebacivanja na Rab, Gottlieb je zamolio kapetana jednog trabakula, a koji je poslije

Sl. 1. Naslovnica najpoznatijeg književnog djela *The Key to the Great Gate / Ključ velikih vrata* (New York, 1947.)
(izvor: www.amazon.com, 15. 6. 2014.).

putovao u Novalju na otoku Pagu, da preda dvije mape sačuvanih dokumenata inženjeru Silviju Crnkoviću i njegovoj supruzi Pavići (r. Wolf) Crnković, a koji ih je potom sakrio pred Talijanima na tavanu rodne kuće u Novalji. Mape su izašle na svjetlo dana pred 10-ak godina kada su slučajno pronađene prilikom čišćenja tavana spomenute kuće.³⁶

Logoraši su sa sobom mogli ponijeti svu prtljagu i osobne stvari pa su se tu čak našli pišaći stroj, špirograf i radio-prijamnik. Uprava im je kod dolaska oduzela jedino novac, a zauzvrat im je davala bonove za logorsku kantinu. Međutim, tek nakon oslobođenja logora ustanovljeno je da su ih Talijani prevarili jer je utvrđen manjak od 3,6 milijuna lira što je u ono vrijeme bilo pravo bogatstvo. Isprva su se talijanski vojnici prema njima obzirnije ponašali nego prema Hrvatima i Slovencima koji su također bili zatočeni, no kasnije je taj odnos bio jednak.³⁷ Crikvenički Židovi

34 Isto, 147–161.

35 GOLDSTEIN, Ivo; GOLDSTEIN, Slavko: Nav. dj., 507–508.

36 KUŠEC, Mladen: Nav. dj., 7.

37 KOVAČIĆ, Ivan: *Kampor 1942. – 1943., Hrvati, Slovenici*

bili su smješteni u zasebnim barakama u kojima je bilo udobnije nego u slovenskim i hrvatskim, no svejedno su bile skućene i nehigijenskih uvjeta. Nedostatak vode bio je najveći problem u logoru iako je voda dolazila iz vodovoda. U takvim uvjetima 40-ak Židova umrlo je od raznih bolesti. Hrana je također bila lošija nego u Kraljevici. Židovi su se i u *Kamporu* izborili za svoju središnju upravu koja je brinula o životnim problemima. Članovi uprave bili su Ivo Kerkeš, dr. Aleksandar Goldstein, dr. Eugen Miškolci, Pavle Ungar i dr. Hinko Gottlieb. U novom logoru češće je dolazilo do međusobnih sukoba, pogotovo između stare i nove uprave, i to oko organiziranja kulturnog i prosvjetnog rada, vjerskih bogoslužja, zabavnog života te održavanja unutarnjeg reda i čistoće. Unatoč tome, cijelo vrijeme djelovala je osnovna škola, održavani su tečajevi stranih jezika, a organizirana su i dva koncerta orkestra koji je osnovan još u Kraljevici. Na prisilni rad nisu tjerani.³⁸

Italija je kapitulirala 8. rujna 1943. godine, a za nekoliko su dana (11. rujna) logoraši, u suradnji s lokalnim stanovnicima i partizanskim aktivistima, sami razoružali talijanske vojnike i tako dočekali slobodu. Pred nadolazećim Nijemcima trebalo je odmah evakuirati logoraše pa je od dijela njih formiran Židovski rapski bataljon – u koji je stupio sin Vladimir. Bataljun je ubrzo bio prebačen na kopno gdje je Vladimir završio u VII. banijskoj diviziji. Ostali su tijekom druge polovice rujna i početkom listopada bili prebačeni na područja pod kontrolom partizana (Lika, Kordun, Banovina) gdje su bili raspoređeni po tamošnjim partizanskim jedinicama. Tek jedna manja skupina Židova (211 osoba) otpremljena je jedrenjima iz Svetog Jurja na otok Vis, a neki su se potom uspjeli prebaciti do Barija u Italiju. Oni koji su dragovoljno i naivno ostali na Rabu uhićeni su od strane Nijemaca i odvedeni u logore. Otočani su uspjeli spasiti samo nekoliko Židova. Na kopno je prebačen i Hinko Gottlieb gdje je aktivno sudjelovao u radu partizanskih vlasti kao član komisije za istraživanje ratnih zločina pri ZAVNOH-u. U drugoj polovici 1944. godine zajedno s obitelji otišao je u Bari, kamo je poslan kao delegat Vrhovnog štaba za orga-

niziranje pomoći NOV-u i Židovima. Gottliebovi su u Bariju, nakon sina Danka, ostali i bez Vladimira koji je 10. rujna iste godine smrtno stradao na motociklu. Shrvani gubitkom djece i cjelokupnom ratnom tragedijom, nisu se htjeli nakon rata vratiti u Zagreb, već su 1945. godine otišli u Palestinu.³⁹

5. Život u Palestini⁴⁰

Gottliebovi su u novu domovinu došli 15. ožujka 1945. godine gotovo bez ičega. Hinku su svakako najvrjedniji bili njegovi sačuva- ni književni radovi napisani u logorima i tijekom rata koje je nekako uspio spasiti. Propalo je, dakako, sve što je ostalo u obiteljskome stanu u Zagrebu i velik dio onoga što je napisao u partizanima. Najprije su stanovali (osam mjeseci) u prizemlju vile u Giveat Rambamu, u malom stanu koji im je ustupila bogata obitelj Teiber, a na preporuku nekih prijatelja, porijeklom iz bivše Jugoslavije. Krajem godine preselili su se u stan u naselju za nove useljenike u Holonu koje se upravo gradilo. Hinku se ta sredina nikako nije svidjela jer je naselje bilo usred pustinje što je bilo daleko od civilizacijskih normi na koje je bio naučen u Zagrebu. Zbog svojih godina, ali i narušena zdravlja, nije bio za rad pa je bilo normalno da se u Palestini uhvati pera ne bi li što god zaradio za život. Međutim, ubrzo je shvatio da se u novoj i još uvijek nesređenoj državi jedva može živjeti od pera ako čovjek nema stalna zaposlenja. Honorari za književna djela bili su mali i stizali su neredovito pa je taj novac bio daleko od onoga što je bilo potrebno za podmirenje osnovnih životnih potreba. Nisu primali nikakve pomoći, naprotiv, još su otplaćivali pozajmicu Jevrejske agencije (koju su dobili kao i svaki useljenik prilikom dolaska u ze-

³⁸ i Židovi u koncentracijskom logoru Kampor na otoku Rabu. Rijeka: Adamić, 1998., 282–283.

³⁹ Isto, 284, 289, 290.

³⁹ Isto, 321, 336–337; GOLDSTEIN, Ivo; GOLDSTEIN, Slavko: Nav. dj., 510.; ROMANO, Jaša: *Jevreji Jugoslavije 1941 – 1945. Žrtve genocida i učesnici narodnooslobodilačkog rata*. Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1980., 378. Dostupno na: http://www.znaci.net/00001/191_4.pdf. (10. 2. 2013.); *Iz pera naših poznatih Jevreja*. Dostupno na: <http://www.makabijada.com/dopis/gotlib.htm>. (10. 2. 2013.).

⁴⁰ O boravku Gottliebovih u Palestini i Hinkovom spisateljskom radu detaljno svjedoči Cvi Rotem ili Artur Rothmüller (1903. – 1980.), kako se prije zvao, s kojim je Hinko osnovao udrugu *Omanut* u Zagrebu. Rotem je još 1930-ih godina odselio u Palestinu. ROTEM, Cvi: Nav. dj.

mlju) i revno plaćali poreze i prinose. Potrebe koje nisu mogli podmiriti Hinkovim književni honorarima morala je nekako osigurati supruga Roza koja se počela baviti slastičarskim poslom (pečenjem kolača). Nakon dobivene dozvole za rad u stanu supruga je radila danonoćno premda je tada bilo teško doći do brašna, šećera i masti. S ovim poslom počela je još u Giveat Rambamu, a proširila ga u Holonu, postavši tako jedna od prvih useljenica iz bivše Jugoslavije koja se bavila time. Radili su naporno, no svojski su se trudili da nitko ne nasluti kako to teško podnose, pogotovo Hinko, ne toliko fizički koliko duševno. U dnevniku, kojeg je počeo pisati, zapisao je 8. ožujka 1948. godine: „*Kako je brzo i lako sav naš krug znanaca, koji žive u dobrim građanskim prilikama, uzeo na znanje naš privredni i socijalni silaz. Da nas dvoje starih, istrošenih i strahovito umornih ljudi moramo s pravom mukom, u blatu i nedostojnoj sredini, da privredimo ono malo groša koliko stoji naš siromaški život i da pri tom vršimo posao, koji prelazi naše tjelesne (i duhovne) snage, jer traje šesnaest sati na dan. Bilježe s mnogo simpatija, da ne padamo nikome na teret i hrabre nas, neka lijepo ustrajemo na tom putu.*“

Kad su dr. Hinko i Roza Gottlieb stigli u Palestinu, ime Hinka Gottlieba nije bilo sasvim nepoznato židovskoj čitalačkoj publici. Njegovo prvo djelo, koje je objavljeno 21. studenog 1939. godine na hebrejskom jeziku - antinacistički feljton *Štuka s orasima, na židovski način* - nije moglo u početku ratnog vihora pobuditi veću pozornost u Palestini. Ali priča, u suštini oštra satira na Hitlerov „novi red“, *Metuzalemov konac*, tiskana u književnom prilogu časopisa *Davar* 8. prosinca 1944. godine, izazvala je malu književnu senzaciju. Mnogi su se zanimali za sudbinu pisca koji se odlikovao tonom neobičnim u hebrejskoj literaturi. Sam njegov dolazak u novu domovinu *Davar* je popratio u svojem popodnevnom izdanju 26. ožujka 1945. godine riječima pozdrava i prijevodom njegove satiričke priče *Pravednik*, a 14. lipnja donio je u jutarnjem izdanju opširan književni prikaz njegova stvaralaštva. Za vrijeme boravka u Giveat Rambamu bio je uglavnom zauzet pisanjem drame *Izgorjela šuma* i dotjerivanjem priče *Ključ velikih vrata*. Drama *Izgorjela šuma* za njega je bila posebno značajna jer je u njoj obrađen problem bračnog para koji je u ratu izgubio životnu uzdanicu, genijalnog sina koji se nije mogao snaći u poslije-

ratnom svijetu. Zapravo, to je vječna ljudska problematika oca i majke, ostarjelih, premorenih, utučenih koji ne vide smisao ni svrhu života i zato biraju smrt. Nema sumnje da Hinko u ovoj drami govori o obiteljskoj sudbini iz koje se kod njega podsvjesno javlja pomisao na samoubojstvo, naročito otkako je izgubio sina Vladimira. To je njegova duševna bol o kojoj je pisao u dnevniku. Drama je krajem 1945. godine na čitanju, kojem su prisustvovali pisci i kritičari, izazvala poseban interes. Međutim, pokazalo se da nije uspjela nikoga pridobiti za izvedbu. Tamošnji tisak registrirao je pojavu Hinka Gottlieba i izrazio nadu da će naći svoje mjesto na kulturnoj i književnoj sceni. Prvo djelo koje je uspio objaviti nakon dolaska je priča *Jeste li siti drugovi?*, tiskana u časopisu *Al-Hamišmar*. Ubrzo mu je u književnom prilogu *Davara* tiskana priča *Kadiš u šumi* koja je kasnije nekoliko puta objavljena i u hrvatskom originalu i u prijevodima na različite jezike, čak je ušla kao jedini predstavnik jugoslavenskoga židovskoga književnog stvaralaštva u antologiju koja je objavljena 1950-ih godina na španjolskom u Meksiku. Od 1946. godine počeo je objavljivati ranija djela; novele *Dozvola boravka*, *Legenda*, *Hromi đavo u Berlinu* i novija: humoreska u nekoliko nastavaka *Pet funti, gospodine*, na hebrejskom *Legenda o zimskom kaputu* (objavljena i u *Jevrejskom almanahu* za godinu 1955./56.) i priča *Jalta*. Radovi su mu izašli u različitim novinama i časopisima, a najviše u književnom prilogu *Davara*, i to u društvu najpriznatijih hebrejskih pisaca; Jakova Fichmana, H. Hazaza, G. Šofmana i drugih. Sljedeće godine objavljeni su mu na hebrejskom *Morenu Mešulam* i *Tragom djeđa Eliezera*, prijevodi *Sat izbija ponoć*, *Gospodin Pipek* (objavljen 1930-ih godina u *Politici* s potpisom Tihomir Jarebica), u jednoj antologiji ratnih novela pored *Kadiša u šumi* i priča iz partizanskog života *Par cipela*, a u jednom zborniku izašli su mu članci o kulturnom životu u partizanima. Slijedio je niz priča i novela: Švicarski sat, Šimon izumilac, Rodio nam se sin i *Dobro djelo*... Jedno vrijeme pisao je feljtone i skečeve za izbornu kampanju u telavivskoj gradskoj općini. Teško je pisao radove po narudžbi jer to nije bilo ono što je volio stvarati. U posljednjoj godini života još je napisao nekoliko priča koje su se mogle mjeriti s njegovim najboljim djelima iz ranijih godina. Jedne od njih su dječje priče koje su objavljene u vodećem hebrej-

skom dječjem časopisu *Davar lijeladim*. Hinko Gottlieb nikad nije bio „marljiv“ pisac, piše Cvi Rotem, „*rađao*“ je u mukama. Kad je Gottliebu krenulo, Rotem je mislio da će moći napisati po jednu kratku priču tjedno. O tome je Hinko zapisao u dnevniku 3. siječnja 1948. godine: „*Kako si to dobri Cvi zamišlja – da ću ja svaki tjedan napisati priču. A u svoje najbolje vrijeme nisam bio kadar napisati više od deset na godinu, što smatram poštenim rezultatom. Mrzi me čitati vlastitu stvar koju sam za dva dana napisao.*“

Njegovo najpoznatije djelo objavljeno nakon odlaska iz Hrvatske je roman *The Key to the Great Gate / Ključ velikih vrata* (New York, 1947.) koje je nastalo u logoru u Kraljevici potkraj 1942. godine. Hinko je rukopis stalno nosio sa sobom, ali ga nije uspio sačuvati. Za vrijeme žestokih borbi u Lici u svibnju 1944. godine morali su se probijati iz neprijateljskog okruženja pa je partizanska tiskara, pri kojoj je radio, sakrivena zajedno sa suvišnim stvarima u jednoj pećini podno Plješevice. Tu je bio i rukopis *Ključa*. Nijemci su otkrili pećinu i uništili sve što su u njoj našli. Gottlieb je ipak uspio u Bariju rekonstruirati propali rukopis, a u Palestini mu je dao konačan oblik, dovršivši taj posao krajem 1946. godine. Rukopis je poslao nekolicini izdavača širom svijeta (Buenos Aires, New York, Zürich, Meksiko). Na kraju je prihvaćen i tiskan u New Yorku premda je izdavač bio skeptičan. Literarna kritika je pozitivno ocijenila djelo, no široka ga publika nije prihvatila jer je za nju to bilo preteško štivo, a tema rata tada nije bila odveć popularna u Americi. Roman je pokušao izdati i na hebrejskom u Palestini, ali mu to nije uspjelo. Izdan je tek 1950. godine, nakon njegove smrti.

Gottlieb je dnevnik počeo pisati od 20. prosinca 1947. godine, dakle u posljednjoj godini života. U njemu se isprepliću osobne i političke misli, književni nacrti i osvrti na neke knjige i pisce. Ponajviše prevladava njegova opterećenost bolešću, oskudicom, nesrećom i patnjom, pogotovo žal za izgubljenim sinom. Tako je zapisao 10. rujna 1948. godine: „*Smrtni dan moga nesrećnog Vlade. Izgubismo ga, kad smo već vjerovali i bili stalni da smo ga sačuvali. O nesreću naša nepodnosiva! Ponosio sam se njime i trebalo je da u životu postigne sve ono što ja nisam mogao doseći. Od poroda njegova bдио sam nad njime i strahovao za njega, jer sam negdje u dubini srca svoga slutio da mi zao udes vreba djecu. Vlado moj, rano moja nezacjeljiva!*“ Bio je

opterećen pustinjom u kojoj se zatekao jer je ona u njegovoj duši očito budila strah i izazivala sasvim suprotne osjećaje. Ponekad je ukazivao na to da se tu osjeća kao kod kuće jer je i rođen na pijesku u Đurđevcu u kojemu je proveo djetinjstvo. Međutim, njegove uspomene iz djetinjstva nipošto nisu bile vedre, što dokazuju i književna djela u kojima se djetinjstvo odražava u sumornim bojama.⁴¹ Zato ga je holonska pustinja samo nekoliko puta inspirirala na književno stvaranje. Rotem je ovako vidio Hinkove posljednje dane: „*Rušio se sve više pod napadima bolesti koju je, koliko je god mogao, krio i pred najbližom okolinom. Neumoljivi svršetak bio je sve bliži...*“ Hinko je taj kraj opisao u dnevniku ovim riječima: „*Ali, sad mi uopće nedostaje i volje i snage da još nešto pišem. Mislim da sam gotov. Sutra je rođendan moga Danka. Ja bih volio da sam sutra mrtav.*“ Posljednjeg dana, 19. listopada stoji zapisano: „*U mojoj svjetiljci nema više ulja...*“ Nedugo poslije toga prevezen je u bolnicu. Umro je u ponedjeljak, 22. studenog 1948. godine.

6. Bibliografija

Slijedi bibliografski popis njegovih radova iz raznih časopisa, najviše iz *Omanuta*, za kojeg se ne može reći da je cjelovit, ali itekako može poslužiti za detaljnije istraživanje njegova spisateljskog djelovanja u Hrvatskoj.⁴²

- *Put asimilacije*. Židovska smotra, god. 1, 1906./07., br. 8.
- *Na papiru*. Posvećeno Lavu Sternu. Židovska smotra, god. 1, 1906./07., br. 8.
- *Crvenom more*. Posvećeno Lavu Sternu. Židovska smotra, god. 1, 1906./07., br. 9 – 10.
- *Na žal*. Židovska smotra, god. 2, 1908., br. 4 – 5.
- *Vi! Jedan fragment*. Gideon, god. 4, 1922./23., br. 7.
- *Osmo več*. Haaviv – Proljeće, god. 8, 1929./30., br. 3 – 4.
- *Argentina*. Prikaz istoimenog djela Matea Carevića. Jugoslavenski Lloyd, god. 22, 1930., br. 37.
- *Danas – to je naš još dan. Još ima kada da se pregnu...*, Hanaor, god. 4, 1930./31., br. 1.
- *Obećana zemlja*. Hanaor, god. 4, 1930./31., br. 1.
- *Kota 356*. Židov, god. 17, 1933., br. 19.
- *Opći Cionizam i radna Palestina*. Židov, god. 17, 1933., br. 28.

⁴¹ Bilo bi zanimljivo istražiti njegova djela i pokušati doznati što je utjecalo na njegove loše uspomene iz djetinjstva.

⁴² Prema: katalog.lzmk.hr/autorska.aspx?box=Kutija_A226 (20. 2. 2014.).

- *Uredbe o postupku posredovanja. Jugoslavenski Lloyd*, god. 25, 1933., br. 5.
- *H. Karl Krans*. Upovodu njegova dolaska u Zagreb. *Novosti* (Zagreb), god. 28, 1934., br. 8.
- *Sonet*. Posvećeno Aleksandru Lichtu o 50. godišnjici života. *Židov*, god. 18, 1934., br. 14.
- *Pravednik*. *Omanut*, god. 1, 1936., br. 1.
- *Karl Kraus*. *Omanut*, god. 1, 1936., br. 1.
- *Suvremeni pogledi*. Osvrt na članak N. Mirkovića *Jevreji i Arabljani u Palestini*. *Omanut*, god. 1, 1936., br. 2.
- *Gvozdeni bog*. *Omanut*, god. 1, 1936., br. 2.
- *Meir Dizenga*. Osvrt. *Omanut*, god. 1, 1936., br. 2.
- *Kako primamo umjetnost*. Iz predavanja održanog u WIZO-u 12. XI. 1936., *Omanut*, god. 1, 1936., br. 4.
- *Jedan prilog psihologiji antisemitizma*. *Omanut*, god. 1, 1936., br. 4.
- *David Frankfurter*. *Omanut*, god. 1, 1937., br. 5.
- *Hromi đavo u Berlinu*. *Omanut*, god. 1, 1937., br. 5.
- *Tetragramatija i etimologija*. Pod naslovom *Lajčke uspomene* donosi Židov od 18. 12. 1937., *Omanut*, god. 1, 1937., br. 5.
- *Šuma*. Tri pjesme za *hamiša asar bišvat*. *Omanut*, god. 1, 1937., br. 6.
- *Pedeset godišnjica dra Oscara Spieglera*. *Omanut*, god. 1, 1937., br. 7.
- *Legende*. *Omanut*, god. 1, 1937., br. 7.
- *Metuzalemov konac*. *Omanut*, god. 1, 1937., br. 8.
- *Žak Konfino*. Osvrt. *Omanut*, god. 1, 1937., br. 9.
- *20 tamuz*. *Omanut*, god. 1, 1937., br. 10.
- *Žak Konfino*. prikaz književnog rada (preneseno iz *Omanuta*), *Jevrejski glas*, god. 10, 1937., br. 22.
- *Izgledi*. Kratki osvrt na međunarodnu političku situaciju u vezi s rješavanjem židovskog pitanja. *Omanut*, god. 2, 1937./38., br. 1.
- *Masaryk*. Osvrt. *Omanut*, god. 2, 1937./38., br. 2.
- *Shylocks Ltd. Jedna scena iz trećeg čina*. *Omanut*, god. 2, 1937./38., br. 2.
- *Esteban*. *Omanut*, god. 2, 1937./38., br. 3.
- *Duh geta*. Historijski prikaz postanka geta i njegovo značenje. *Omanut*, god. 2, 1937./38., br. 3.
- *David Berdičover*. *Omanut*, god. 2, 1937./38., br. 4.
- *Novi prijevod Biblije*. Osvrt na njemački prijevod. *Omanut*, god. 2, 1937./38., br. 5.
- *Novela iz Zidanog Mosta*. *Omanut*, god. 2, 1937./38., br. 6/7.
- *Bat-šeba – historijska reportaža*. *Omanut*, god. 2, 1937./38., br. 8.
- *Uz problem židovske populacije u Palestini*. *Omanut*, god. 2, 1937./38., br. 9.
- *Izložba Abela Panna*. Osvrt. *Omanut*, god. 2, 1937./38., br. 10.
- *La Razza*. O talijanskom antisemitizmu. *Omanut*, god. 2, 1937./38., br. 10/12.
- *Štuka s orasima na židovski način*. *Omanut*, god. 2, 1937./38., br. 10/12.
- *Američka heliogevara*. Povodom zabrane uvoza helija iz Amerike u Njemačku. *Omanut*, god. 2, 1937./38., br. 69.
- *Svjetiljka dr. Ray-a*. *Jevrejski narodni kalendar*, god. 3, 1937./38.
- *Rasistički kaos*. *Omanut*, god. 3, 1939., br. 1.
- *Rozenbergov projekt*. Oprijedlogu rješavanja židovskog pitanja. *Omanut*, god. 3, 1939., br. 2.
- *Dozvola boravka*. *Omanut*, god. 3, 1939., br. 2.
- *Lavovi*. Kozerija na heraldičke lavove. *Omanut*, god. 3, 1939., br. 3.
- *Da sam Attlee*. Politička satira. *Omanut*, god. 3, 1939., br. 4/5.
- *Čudo*. *Omanut*, god. 3, 1939., br. 4/5.
- *Šarada*. *Omanut*, god. 3, 1939., br. 4/5.
- *Sedam Tomy-a protiv jednog Arapina*. Politička satira na jednu fotoreportažu iz Palestine. *Omanut*, god. 3, 1939., br. 7/8.
- *Hura*. *Omanut*, god. 3, 1939., br. 7/8.
- *Šanson*. *Omanut*, god. 3, 1939., br. 7/8.
- *Rat*. *Omanut*, god. 3, 1939., br. 9.
- *Molitva*. *Omanut*, god. 3, 1939., br. 11/12.
- *Čudo*. *Jevrejska tribuna*, god. 3, 1939., br. 19.
- „Hrvatska straža“ slavi Božić. Osvrt na članak, Đ. Paša, *Sveta Stolica i Židovi*, *Hrvatska straža*, 1939., *Omanut*, god. 4, 1940., br. 1.
- *Nokturno*. *Omanut*, god. 4, 1940., br. 2.
- *Pismo iz koncentracionog logora*. *Omanut*, god. 4, 1940., br. 2.
- *Eksodus 2 Mojsije 13,21 22*. *Omanut*, god. 4, 1940., br. 3/4.
- *Moj Pegaz*. *Omanut*, god. 4, 1940., br. 3/4.
- *Jedna lijepa i – uzaludna knjiga*. Osvrt na zbornik *Naši Jevreji*, Beograd 1940. godine, *Omanut*, god. 4, 1940., br. 6/8.
- *Aquis submersus*. *Omanut*, god. 4, 1940., br. 6/8.
- *Emigrantska (jako prosta; nije za deklamovanje)*. *Omanut*, god. 4, 1940., br. 9.
- *Vladimir Žabotinski*. *Omanut*, god. 4, 1940., br. 9.
- *Sat izbija ponoć*. *Omanut*, god. 4, 1940., br. 10/11.
- *Nije ni Bogu lako*. *Omanut*, god. 4, 1940., br. 12.
- *U židovskoj službi*. *Židovska tribuna*, god. 8, 1940., br. 25.
- *Antisemitizam katoličkog tjednika*. Povodom odgovora *Katoličkog tjednika* na nekrolog Lavoslava Šika posvećen mons. Koreniću u *Omanutu*. *Omanut*, god. 5, 1941., br. 1 – 2.
- *Pred proljetne pjesme*. *Omanut*, god. 5, 1941., br. 1/2.

7. Zaključak

Životni vijek Hinka Gottlieba možemo podijeliti na tri sasvim različita vremenska razdoblja. Prvo razdoblje je ono koje je Gottlieb proveo u Zagrebu. Bio je to miran stvaralački i spisateljski život pripadnika imućnog i uglednog zagrebačkog staleža. Prijelomnica u njegovu životu bio je Drugi svjetski rat. Ratne okolnosti i protužidovska njemačka politika odvele su ga u drugo razdoblje, razdoblje bijega pred uhićenjem i boravka u logorima i partizanskoj vojsci. Premda je naslućivao što ga čeka kao Židova, nije vjerovao da će mu se život toliko promijeniti, život na kojega nije bio spreman. Izlaz je vidio u bijegu od rata i odlasku iz Hrvatske u Palestinu. Cijena koju je platio obilježila je treći dio njegova života, a ona je bila gubitak djece. Mislio je da je odlazak u novu domovinu i bijeg pred ratnim strahotama za njega spas, no nije bilo tako. Ratne traume, žal za djecom i egzistencijalna borba u staračkim danima su ono na što nije bio pripravan. Sve je to bitno utjecalo na njegovo zdravstveno stanje. Takve okolnosti za neke bi bile poticaj i nadahnuće, no ne i za njega. Koliko god je imao volje za radom, nikako nije mogao pronaći stvaralački mir. Stoga je pisao malo i teško, često i na silu, samo kako bi došao do novca potrebnog za život. Uza sve to, bio je izuzetno psihički opterećen što se uvelike odrazilo na izbor tema i kvalitetu pisanja. Stoga i njegov spisateljski rad možemo podijeliti na tri dijela; prvi dio zrelog i kvalitetnog stvaralaštva, drugi logoraški i partizanski, oskudniji i izgubljen u vohoru rata te treći dio mukotrp, prisilan i daleko najlošiji. Unatoč svemu, Hinko Gottlieb ostao je jedan od najuglednijih zagrebačkih odvjetnika, poznat kao novinar i urednik židovskih glasila, a napose pjesnik i novelist, koji je značajno obilježio židovsko novinarstvo i književnost u Hrvatskoju prvoj polovici 20. stoljeća.

Summary

Dr. Hinko Gottlieb – From Đurđevac to Palestine

Dr. Hinko Gottlieb (1886 – 1948), a Jewish born in Đurđevac, was a jurist, a literary, a reporter and a translator. This paper partially deals with his writing career during the inter-

war period and, mainly, with his family's fate and their stay in the camps in Kraljevica and Kampor on Rab. There they were placed after they escaped from Zagreb before the Ustaše regime arrests in the late 1941. A great deal of information that is being brought in this paper can be found in Gottlieb's personal documents which he wrote during his captivity in Kraljevica. The information about his life after the Second World War on the territory of Palestine, just before the foundation of the state of Israel, can be found in the writings of his pre war friend Cvi Rotem. He wrote that Gottlieb continued to work in his new country, but his creation was devastated by illness, old age and regrets for the lost of his children.

Literatura

- GOLDSTEIN, Ivo; GOLDSTEIN, Slavko: *Holokaust u Zagrebu*. Zagreb: Židovska općina, Novi Liber, 2001.
- GOLDSTEIN, Slavko: *1941. – godina koja se vraća*. Zagreb: Novi Liber, 2007.
- Hrvatska enciklopedija, sv. 1 (gl. urednik Mate Ujević), Zagreb: Naklada konzorcija hrvatske enciklopedije, 1941., XII.
- Hrvatski biografski leksikon. sv. V, Zagreb: Hrvatski leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002., 92–93; POŽAR, Petar: *Leksikon povijesti novinarstva i publicistike*. Split: P. Požar, 2001.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira: *Društveno-ekonomski odnosi u Podravini od 1939. do kraja 1941. godine*. // Podravski zbornik 81 (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1981., 32–45.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira: *Mlinarstvo koprivničke Podravine za vrijeme kapitalizma*. // Podravski zbornik 86 (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1986., 32–43.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira: *Od zrna i klipa do kruha i kolača u Podravini do 1945. godine*. // Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja VIII, 15, 2009. 5–38.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira: *Tvornica ulja u Koprivnici i njeno radništvo*. // Podravski zbornik 84 (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1984., 50–56.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira; WAGNER, Elizabeta: *Prilog povijesti zagrebačkog društva „Podravac - Bilogorac“ 1934. – 1947. godine*. // Podravski zbornik 29 (ur. Dražen Ernečić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2003., 125–168.
- KOVAČIĆ, Ivan: *Kampor 1942. – 1943., Hrvati, Slovenci*

i Židovi u koncentracijskom logoru Kampor na otoku Rabu. Rijeka: Adamić, 1998.

- KUŠEC, Mladen (ur.): *Propusnica za koncentracijski logor Kraljevica*. Rijeka: Adamić, 2007., 14–49.
- MIHOLEK, Vladimir: *Đurđevački mlinovi na parni pogon i ostale vrsti pogona s kraja 19. i prve polovice 20. stoljeća, Podravina*. // *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja* XIII, 25, Koprivnica, 2014., 77–100.
- ŠABARIĆ, Zdravko. *Obitelj Braun. Uspón i tragedija đurđevačke obitelji Braun (uz sjećanje dr. Borisa Brauna)*. Đurđevac: Centar za kulturu Đurđevac, Tiskara Horvat Bjelovar, 2013.

Izvori

- Državni arhiv u Bjelovaru (dalje DAB), Matična knjiga rođenih 1877. – 1897., Židovske bogoštovne općine u Bjelovaru.
- Državni arhiv Zagreb, Trgovačko-obrtnička komora, Registar trgovaca kraljevske kotarske oblasti u Gjurjjevcu, sign. 40168; Sudbeni stol Bjelovar, Inokosne tvrtke I. knjiga, sign. 40082 i 40101.
- Hrvatske novine XIII, 34 (19. X. 1905.).
- Hrvatski narod XI, 6 (7. II. 1901.), 7 (14. II. 1901.).
- Hrvatski narod XI, 6 (7. II. 1901.).

Internet

- <http://dbyadvashem.org/names/namedetails.html%3FitemId%3D1094714%26language%3Den&prev=/search%3Fq3Djadovno%2Bgottlieb%2> (19. 2. 2014.).
- katalog.lzmk.hr/autorski.aspx?box=Kutija_A226 (20. 2. 2014.).
- ROMANO, Jaša: *Iz pera naših poznatih Jevreja*. Dostupno na: <http://www.makabijada.com/dopis/gottlieb.htm>. (10. 2. 2013.).
- ROMANO, Jaša: *Jevreji Jugoslavije 1941 - 1945. Žrtve genocida i učesnici narodnooslobodilačkograta*. Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1980., 378. Dostupno na: http://www.znaci.net/00001/191_4.pdf. (10. 2. 2013.).
- ROTEM, Cvi: *Hinko Gottlieb u Erec Jisraelu (uz deseto godišnjicu smrti)*. Dostupno na: <http://marjanhajnal.wordpress.com/2013/02/28/cvi-rotem-hinko-gottlieb-u-eretz-jisraelu/> (19. 2. 2014.).
- www.jadovno.com/dokumenti/articles/hapsenje-165-zidovskih-omladinaca-u-Zagrebu-u-svibnju-1941-godine.html#UwCLwfl5M7A (19. 2. 2014.).

Kazivači

- MIHOLEK, Ivan (1937.), Đurđevac.